Maastricht in Beeld

Jan Pieter Minckelers

53

november 2023

Jan Pieter Minckelers

Er zijn Maastrichtenaren die vanwege hun verdienste wereldberoemd geworden zijn. Een van hen is Minckelers. Hij heeft een standbeeld tussen Markt en Boschstraat. Er is al jaren gedoe wegens een vlam die niet meer brandt, wat is er aan de hand?

Jan Pieter Minckelers, ook wel Jean-Pierre, ook wel Minckeleers. Hij is gedoopt op 2 december 1748 en gestorven op 4 juli 1824. Gedoopt en begraven vanuit de Sint-Nicolaaskerk op het Onze Lieve Vrouweplein. Tijdens zijn leven was hij wetenschapper, docent en natuurkundige. Hij wordt beschouwd als de ontdekker van het proces om lichtgas te maken. Dat procédé is van grote betekenis geworden, het komt verderop aan de orde. Maastricht eert hem op twee manieren: het standbeeld en de straatnaam Minckelersstraat. Tussen 1940 en 1970 was er kunsthandel Minckelers, Wolfstraat 8. En er is op de Markt een eetcafé Minckelers.

Adres: Markt – Boschstraat, Maastricht
Wikipedia: wikipedia.org/wiki/Jan_Pieter_Minckelers

Minckelers kwam uit een welgestelde familie. Zijn grootvader was dokter en z'n vader apotheker. Het gezin woonde in huis De dry Roosen dat werd afgebroken tijdens de aanleg van de Herenstraat die nu Minckelersstraat heet. In de gevel van Minckelersstraat 1, de plaats van het oorspronkelijke pand, zit een gedenksteen boven de ingang. Hij ging om de hoek naar de Latijnse school, de Jezuïetenschool aan het Jezuïetenhofje achter de Bredestraat, zie foto rechts.

JOANNES PETRUS MINCKELERS
INSIGNUS IN ALMA UNIVERSITATE
LOVANIENSI CHYMIAE
ET PHYSICAE PROFESSOR
QUI AEREM INFLAMMABILEM
SPLENDIDAM LUCEM PRAEBERE PRIMUS
DOCUIT ANNO DOMINI 1783
HIC NATUS DIE 2º MENSIS DECEMBRIS 1748
IN HAC DOMO OBIT DIE 4º MENSIS JULII 1824

Er staat dat hij chemie en fysica gestudeerd heeft aan de universiteit van Leuven, waar hij als eerste ontvlambare lucht ontdekte dat helder licht geeft, dat hij er gedoceerd heeft in 1783. Hij is hier geboren op 20 december 1748 en in dit huis overleden op 4 juli 1824.

In

1757 ging hij naar de Latijnse school in Maastricht.

1762 deed hij examen aan de Latijnse school in Geel in België. Daarna ging hij naar de universiteit van Leuven. Hij deed daar eerst de studierichting Artes (met fysica) daarna Theologie aan de pedagogie De Valk.

1764 kreeg hij zijn tonsuur in Luik, hij zou geestelijke worden. Zij kruin werd gedeeltelijk kaalgeschoren als teken van toewijding aan God. Ook kreeg hij een aanstelling als hoogleraar fysica in Leuven.

1771 werd hij tot diaken gewijd, maar hij werd geen priester. Hij kreeg een professoraat filosofie aangeboden in Leuven.

vanaf 1778 deed hij onderzoek naar gassen, vooral naar ontvlambaar gas. De blinde hertog Lodewijk Engelbert van Arenberg had dat onderzoek gestimuleerd.

1783 op 15 oktober ontdekte hij het procédé om lichtgas te maken. Op 21 november ging de eerste gasgevulde onbemande luchtballon de lucht in van een veld in Heverlee. Op de foto hiernaast zien we de hertog en Minckelers bezig met de voorbereiding. Het beeld staat in Heverlee op het Kantineplein. Foto https://id.erfgoed.net/afbeeldingen/386928.

1784 verscheen zijn boek *Memoire sur l'air inflammable tiré de differentes substances* en het boek *Manuscrit sur la Chimie*.

1785 gebruikte hij het gas als lichtbron in zijn auditorium.

1790 werd hij ontslagen in Leuven omdat hij aanhanger bleef van keizer Jozef II na de Belgische revolutie. Hij keerde terug naar Maastricht.

1797 was hij betrokken bij oprichting van de École Centrale in Maastricht.

1798-1804 was hij docent aan de École Centrale en lid van de commissie voor de invoering van het decimaal stelsel.

1805 was hij toegelaten als apotheker in Maastricht.

Op de sokkel staat:

AAN
JAN PIETER MINCKELERS
1748 – 1824
PROFESSOR AAN DE UNIVERSITEIT TE LEUVEN
UITVINDER VAN HET STEENKOLENGAS
EN AAN DE HERTOG
LOUIS ENGELBERT D'ARENBERG
BIJGENAAMD DE BLINDE HERTOG, ZIJN
MAECENAS
1750 – 1820

1812-1818 deed hij meteorologische waarnemingen en legde daarvan statistieken vast die zeer nauwkeurig en betrouwbaar waren.

1816 werd hij lid van het Koninklijk Instituut voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten.

1825 is hij overleden en begraven aan de Tongerseweg in Maastricht. Daar staat op zijn graf dit beeldje.

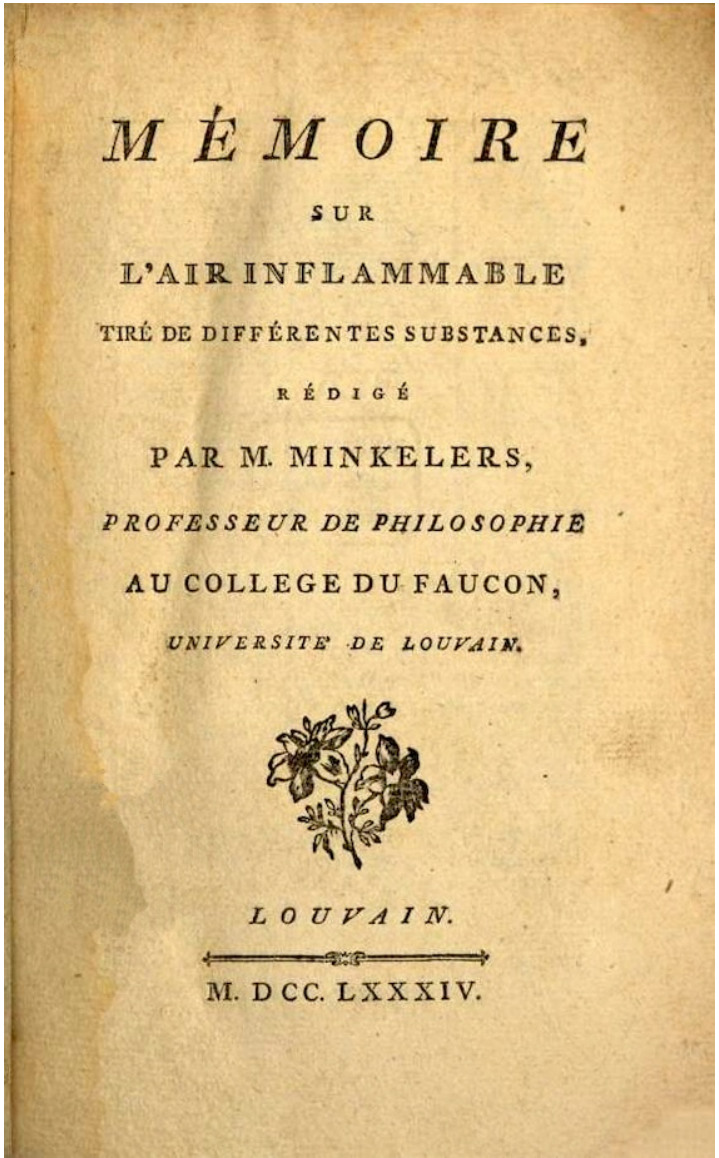

MÉMOIRE

SUR

L'AIR INFLAMMABLE

TIRÉ DE DIFFÉRENTES SUBSTANCES,

RÉDIGÉ

PAR M. MINKELERS,

PROFESSEUR DE PHILOSOPHIE

AU COLLEGE DU FAUCON,

UNIVERSITÉ DE LOUVAIN.

LOUVAIN.

M. DCC. LXXXIV.

Wat hield de uitvinding eigenlijk in? Minckelers deed fijngestampte steenkool in een afgesloten bak zodat er geen zuurstof bij kon. Hij verhitte de bak waardoor de kolen gas afgaven. Dat gas kon op verschillende manieren gebruikt worden, al was het wel handig om het eerst op te slaan in een container. Men noemt het proces kolenvergassing of pyrolyse.

Aan de achterzijde van het beeld op de Markt is dat proces wel te zien. Er staat een bak op poten. In de bak zit steenkool voor de verbranding. In de bak zit ook een binnenbak met kolengruis. Die is afgesloten zodat er geen lucht bij kan, de kolen in de binnenbak mogen niet branden. Op de onderste plank is een blaasbalg. Door extra lucht toe te voeren aan de kolen in de buitenbak, loopt de temperatuur flink op, enkele honderden graden. Het vergassen vindt plaats in de binnenbak. Er is een sifon (zoals onder een spoelbak) zodat er van buiten geen lucht naar binnen kan, maar het gas wel naar buiten. Het gas wordt met een slang opgevangen en gaat naar een container. Dan kan het gebruikt worden voor verlichting en verwarming. Het gas wordt steenkoolgas genoemd, maar ook lichtgas omdat het gebruikt werd voor verlichting. Het is ook licht waardoor er een ballon mee gevuld kan worden die dan opstijgt.

In 1904, tachtig jaar na Minckelers' overlijden, vond men dat er een standbeeld moest komen. Beeldhouwer Bart van Hove zou het maken, maar het moest er wel katholiek uitzien. Vandaar dat Minckelers een soutane draagt, een priesterkleed met een lange rij knopen. Die dracht was indertijd niet gebruikelijk op de universiteit. Zelfs zijn naam op de sokkel moest katholiek: Johannes Petrus.

Boven zien we de twee plaquettes die aan weerszijden van de sokkel zitten. We zien Minckelers aan het werk als docent, hij geeft uitleg over zijn vinding.

Op de foto rechts zien we vier gipsen voorstudies die Van Hove voor het beeld gemaakt heeft. Kennelijk voldeed geen enkele, de kleding was niet wat de opdrachtgever wou.
©fotografie Peter Cox, Collectie Bonnefanten, langdurig bruikleen LGOG.

Bovenstaand ontwerp van Van Hove is het geworden, we kennen het allemaal. ©fotografie Peter Cox, Collectie Bonnefanten, langdurig bruikleen LGOG.

De vinding van Minckelers had grote gevolgen. Men ging het gas gebruiken voor verlichting. Dat had voordelen want dan was men van het geknoei met kaarsen en olie af en het was prachtig helder licht. Aanvankelijk gebruikte men kleine gasinstallaties.

Voor binnenshuis, maar ook voor straatverlichting. De Maastrichtse gaslantaarns stammen uit die tijd. Linksonder op de foto zien we nog de gasleiding met een gaskraan, de ronde knop onderaan.

Er moesten gasleidingen worden aangelegd, dat gebeurde in 1854. Aanvankelijk met glazen buizen. Maar glas was te kwetsbaar, men zocht snel naar andere materialen.

In de jaren 20 van de 20ste eeuw werd hij nog eens geëerd. Met een ingekleurde ansichtkaart uit 1920. Fotocollectie GAM 11356. In 1924 legde burgemeester Van Oppen een krans bij het beeld. Het was Minckelers' honderdste sterfdag. Fotocollectie GAM 11360. En in 1924 met een kinderpostzegel van 1½ cent.

Maar wat toch het meest bijzondere is, zien we op de kaart en de foto. Het beeld staat in een plantsoen. Met een fraai hek er omheen. En vol met planten en bloemen. Niet alleen voor deze gelegenheid, maar permanent. Kijk, dat is statuur.

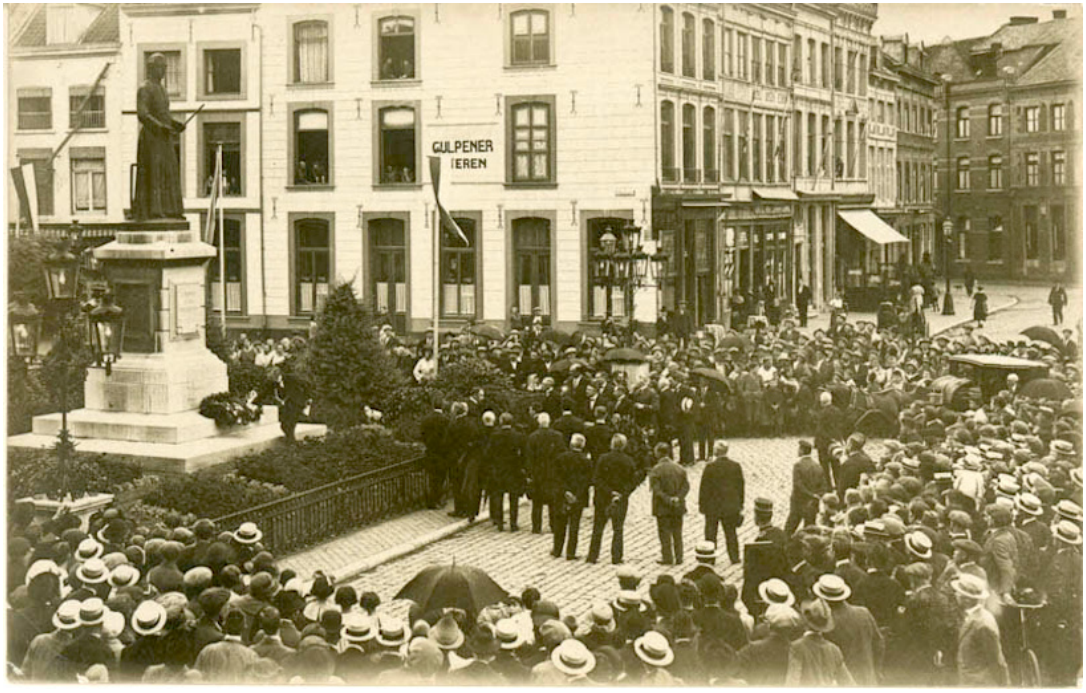

De vraag naar gas nam dus enorm toe. Al snel namen gemeentes de verantwoordelijkheid en richtten gasbedrijven op. Dan kon men goed toezicht houden op de veiligheid. Het vergassen van kolen gebeurde in cokesfabrieken. Daar maakte men van steenkool gas en cokes, een geweldige brandstof voor ovens en stoommachines. Geweldig vervuilend ook. Berucht was de smog, een samentrekking van *smoke* en *fog*, rook en mist. De voorlopers van deze gasfabriek stonden tussen 1858 en 1907 op het terrein van de gemeentebedrijven aan de Maagdendries, op de luchtfoto zien we ze. En de voormalige brandweerkazerne op de voorgrond.

In 1912 ontwierp ingenieur Jan Gerko Wiebenga, die van de Wiebengahal, de Gemeentelijke Gasfabriek aan de Cabergerweg. In 1913 was de opening. In 1930 werd de gasfabriek in Maastricht gesloten, het gas werd sindsdien gewonnen uit de staatsmijnen. In 1933 werd de Bataafsche Rubberfabriek geopend op terrein van de Gasfabriek te Bosscherveld. In 1949 was de verbouwing van het stokerijgebouw van de gasfabriek ten behoeve van de rubberfabriek, de latere Radium.

Bij de fabrieken stonden gashouders, de containers waar het gas werd opgeslagen. Een grote klok gaf de druk aan. Die druk was nodig om het gas door leidingen te transporteren naar woonhuizen.

(Zwart-witfoto's fotocollectie: GAM 10427 en GAM 5721)

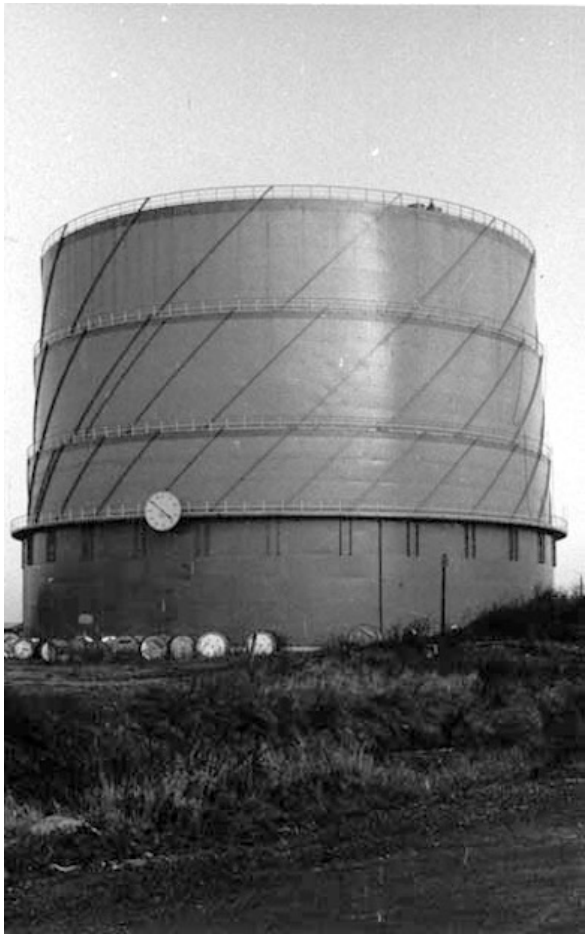

In 1956 bouwde men deze gashouder aan de Cabergerweg, Gashouder IV. We zien een uitschuifbare container, hier in de hoogste stand. Maar eigenlijk was die al snel niet meer nodig.

Want in 1959 vond de Nederlandse Aardolie Maatschappij NAM bij Slochteren een grote aardgasbel. Het gas moest het lichtgas gaan vervangen, dan had men al die gasfabrieken niet meer nodig en de distributie ging eenvoudiger. Daarvoor kon de hele infrastructuur gewoon gebruikt worden en het op druk houden ging met pompen. Maar apparaten als kachels, gasfornuizen, ovens en geisers moesten omgebouwd worden.

Zo heeft het lichtgas, ook wel stadsgas of kolengas genoemd, wel honderd jaar dienst gedaan.

De gashouder aan de Cabergerweg staat er nog, maar de telescoop is ingeschoven. Het is tegenwoordig een gebouw met culturele doelstelling. En de cokesfabriek werd het rode gebouw met daarin de designstudio van Valentin Loellmann,

We hebben niet zo lang gedaan met het Groningse gas, maar zestig jaar. Want toen er in 1991 aardbevingen begonnen vanwege bodemdaling, was het tijd om na te denken over alternatieven. In 2014 werd besloten om de winning af te bouwen en in 2023 is die (nagenoeg) gestopt. Er is een slag om de arm: als de nood erg hoog zou worden, moet de kraan weer open. Nu moet het gas geïmporteerd worden. De politiek op het wereldtoneel heeft de levering erg bemoeilijkt. Op het moment dat de nationale gasvoorraad klein wordt, stijgen de gasprijzen met grote economische gevolgen. Hoog tijd om te zoeken naar alternatieven. Misschien wist Minckelers raad...

Hoewel het beeld er vanaf 1904 staat, brandt de vlam pas sinds 1954, want toen heeft men de toorts aangesloten op het gasnet. Vast wegens Minckelers' honderddertigjarige sterfdag.

In 2006 werd het beeld verplaatst naar wat dichterbij de Markt.

Het gas waarmee Minckelers' vlam brandde, moest natuurlijk ergens vandaan komen. Essent was sponsor maar stopte daarmee. De kosten, jaarlijks € 40.000, zouden bij de gemeente komen. In 2011 besloot de gemeente de vlam te doven. Vanwege de kosten, maar ook vanwege duurzaamheid: fossiele brandstoffen, verkwisting, uitstoot. Maastrichtenaren protesteerden. Op de achtergrond verscheen een grote sponsor.

Dat bleek het Russische Gazprom te zijn, de gemeente ging niet op het aanbod in.

Een ideeënwedstrijd: het Luikse kunstenaarscollectief Space Collection won met een automaat. In ruil voor een ingeworpen euro brandde de vlam even en kreeg men een gedicht. De automaat stond er vanaf 2013, maar was in 2020 ineens verdwenen. Teruggehaald door Space Collection. Er heeft zich vast het een en ander achter de schermen afgespeeld.

Sinds 2020 brandt er weer een vlammetje, maar alleen op vrijdag-, zaterdag- en zondagavond. In de zomer tussen 19 en 1 uur, in de winter tussen 18 en 0 uur. En op feestdagen en in de maand december. Het gaat om duurzaam gas, de uitstoot van CO_2 is gecompenseerd.

Een voorbeeld van de gedichten uit de automaat:

Schatplichtig is de stad die haar
voldragen vlam om sokkelhoog fier
vuur te spuwen uitbesteedt. 'Lichtjes'
losjes weg laat waaien. Een euro redt
de stad en zet Maastricht in lichterlaaie.

Philip Houben (oud-burgemeester)

De gedichten werden aangeboden door de deelnemende dichters, stichting Dichter in Beeld en het Huis voor de Kunsten Limburg.

De naam Minckelers komt op allerlei plaatsen voor:
In Leuven de JP Minckelersstraat, de Minckelersparking en de Private residentie Jan Pieter Minckelers met 24 studentenkamers.
In Hilversum de JP Minckelersschool en de Minckelersstraat.
In straatnamen in Landgraaf, Tilburg, Eindhoven, Breda, Haarlem, Almelo, Den Haag, Zeist, Venlo, Geleen, Hoogerheide, Waalwijk en Antwerpen.
In De Minckelersstate in Heerenveen.
En in de Studentenvereniging van de Technische Universiteit Eindhoven, 'Jan Pieter Minckelers' kortweg Japie (van Jan Pieter).

Hij had betekenis als uitvinder van het procédé om lichtgas te maken, als meteoroloog, geoloog en paleontoloog. Om zijn betrokkenheid bij de afschaffing van het imperiale stelsel van maten en gewichten en de invoering van het geweldige metrieke stelsel. En vanwege de oprichting van de École Centrale in Maastricht.

In 2024 is het tweehonderd jaar geleden dat hij stierf. Ik ben benieuwd of de schatplichtige stad daar nog aandacht aan besteedt. Minckelers zelf heeft wel zin in een feestje, z'n glas staat al klaar.

Maastricht in Beeld kortweg MiB

MiB is een fotomagazine voor liefhebbers van de stad Maastricht. De opzet is simpel: interessante onderwerpen, behoorlijke foto's, korte stukken tekst met wat uitleg en achtergronden en een nette layout.

Dit magazine is gratis en komt uit de Boekenkast van Peter Scheele:
https://pjscheele.nl

Ik wens u veel kijk- en leesplezier.

Peter Scheele

Colofon
Camera: Panasonic Lumix LX100, Make II
Bewerking: Adobe Lightroom 13.0.1
Opmaak: Apple Pages 13.2
Foto's, tekst en opmaak: Peter Scheele